

EEN AMBIVALENTE PERSOONLIJKHEID

Bloemlezing uit de brieven van Jan Slauerhoff

Jan Jacob Slauerhoff, geboren op 14 september 1898 in de Friese hoofdstad Leeuwarden, sloot in het rusthuis Villa Carla in Hilversum op 5 oktober 1936 voorgoed de ogen. Zijn lichaam was volkomen gesloopt door de astma die hij als jongen al had en door de malaria en later ook tbc die hij had opgelopen tijdens zijn reizen als scheepsarts naar de Oost, Zuid-Amerika en Afrika. Hij liet een rijk en gevarieerd oeuvre na van gedichten, romans, novellen, vertalingen en/of bewerkingen (met name van de Franse *poète maudit* Tristan Corbière en van Chinese poëzie), literaire kritieken en reisbeschrijvingen. Nog in hetzelfde jaar (november 1936) verscheen een speciale aflevering van het tijdschrift *Groot Nederland*: daarin schreven de belangrijkste critici van die tijd artikelen over Slauerhoff, waarin ze zijn letterkundige werk prezen, zonder blind te zijn voor zijn stekelige persoonlijkheid, die men algemeen herleidde tot innerlijke onvrede. In *Ik had het leven me anders voorgesteld* (BZZTôH, 1981) van Dirk Kroon zijn deze stukken verzameld. Met de meesten van hen had Slauerhoff, met wisselende intensiteit, briefcontact gehad; sommigen had hij heel goed gekend. Wij komen hun namen tegen in de door Hein Aalders samengestelde brievenbundel *Een varend eiland*, tachtig jaar na zijn dood verschenen in de mooie serie Privé-Domein van De Arbeiderspers.

Te midden van de relatief talrijke brievenboeken van Slau (zoals hij door zijn vrienden werd genoemd) neemt deze bundel een aparte plaats in. Het gaat niet om brieven aan één persoon, zoals bij de eerder gepubliceerde verzamelingen, maar ze zijn aan tientallen personen gericht. Van de meer dan duizend brieven die van Slauerhoff bekend zijn, heeft Aalders er ruim driehonderd opgenomen, waaronder vele voor de lezer nog onbekende. Ze variëren sterk in lengte: de langere brieven zijn vaak weinig consistent en kennelijk in haast geschreven, wat aan de leesbaarheid overigens geen afbreuk doet. De bundel heeft een veertig pagina's tellende inleiding, naar Aalders' zeggen grotendeels berus-

tend op de grote Slauerhoff-biografie van Wim Hazeu (*De Arbeiderspers*, 1995). Zij heeft vooral tot doel de lezer bekend te maken met de familie (hij had een sterke band met zijn moeder en zijn zuster Guusje) en belangrijke vrienden aan wie de brieven zijn gericht. De overige namen van auteurs, redacteurs, uitgevers en zijn vele vriendinnen, die elkaar soms snel afwisselden, worden in de bijna achthonderd noten nader toegelicht. Aalders heeft de brieven chronologisch gerangschikt: dat heeft als voordeel dat de opvattingen van meerdere personen over een bepaald persoon of onderwerp nu bij elkaar staan en de diversiteit van meningen meteen duidelijk wordt. Alleen al om deze reden is deze bundel een welkome aanvulling op de omvangrijke Slauerhoff-literatuur.

In een interview dat de literator G.H. 's-Gravesande hem afnam (ook te vinden in het boek van Dirk Kroon) zei Slauerhoff over zijn entree in de vaderlandse letteren: "Tot mijn 22e jaar heb ik satirieke gedichten gemaakt en het verzenschrijven beschouwd als amusement. Pas tegen het einde van mijn medische studie ben ik andere verzen gaan schrijven." Met die satirieke gedichten zinspeelt Slauerhoff op spotverzen uit zijn studententijd, voornamelijk gewijd aan aanvallen op de Amsterdamse vereniging USA, waarvan hij in 1916, bij zijn komst naar de hoofdstad, zelf lid was geworden. De gedichten komen ter sprake in brieven (de eerste in Aalders' selectie, gekozen uit het in 2012 bij Het Literatuurhuis verschenen *Het beele leven is toch verloren*) aan zijn "mentor" Maarten Vrij, een wat ouder, zeer gerespecteerd lid van USA. Toen Slauerhoff een aantal verzen, waaronder diverse in het Frans, had gestuurd naar de *Almanak* van USA en de redacteurs niet bereid bleken alles te plaatsen, was de boot aan: voortaan richtte hij zijn pijlen in diverse studentenbladen op de kneuterigheid van zijn eigen vereniging, wat hem uiteraard zeer kwalijk werd genomen. Het is jammer dat uit de brieven niet blijkt wat Vrij hiervan dacht. Daar staat tegenover dat we uit de eerste hand weten hoezeer de

Almanak-redactie met die verzen van Slauerhoff heeft geworsteld: een uitgebreid verslag over deze kwestie vindt men bij één van de betrokken redacteurs, Simon Vestdijk, die met Slauerhoff op de hbs in Leeuwarden had gezeten en ook medicijnen studeerde in Amsterdam. Vestdijk probeerde (vele jaren later) de handelingswijze van Slauerhoff te verklaren in *Gestalten tegenover mij* (1961). Hij meende dat er bij Slau sprake was van een uitzonderlijke overgevoeligheid die werd gecompenseerd door militant eergevoel dat geen belediging vergat: gekwetst zou hij zich wreken met alle middelen die hem ten dienste stonden. Een verwijzing in een noot naar Vestdijks verklaring van Slauerhoffs agressieve gedrag zou op zijn plaats geweest zijn.

Een heel andere Slauerhoff komen we tegen als hij gedichten instuurt (1921) naar “echte” literaire bladen, zoals *Het Getij*, een “maandschrift voor jongeren” dat geleid werd door schrijver Constant van Wessem, die zijn verzen zeer bleek te waarderen. Hij plaatste die zo goed als allemaal, waarvoor Slauerhoff hem zeer dankbaar was. Het was het begin van een langdurige vriendschap, die voor Van Wessem de basis was van zijn in 1940 verschenen biografie van Slauerhoff, waarin ook onbekende en zelfs onvoltooide gedichten waren opgenomen. Het aantal gedichten was eind 1922 al zo groot dat gedacht werd aan een bundel, waarvoor Slauerhoff al een passende titel had bedacht: *Archipel*, waarmee hij duidelijk naar het dominante thema van zee versus land wilde verwijzen. Slauerhoff had de verzen laten lezen aan Roel Houwink, literair criticus van het *Utrechts Dagblad*, die eveneens in *Het Getij* publiceerde: hij vroeg hem speciale aandacht te besteden aan de ordening in de bundel. Er ontstond een zeer uitvoerige correspondentie, waarin zij op elkaars werk reageerden. Voor de uitgave van *Archipel* richtte Slauerhoff zich tot Arthur Lehning, een vriend van Houwink die in Berlijn verbleef: die kon daar de uitgetypte tekst zelf goedkoop zetten – Slauerhoffs handschrift was zo goed als onleesbaar; hij dankte daaraan de bijnaam Slodderhoff. Uitgeverij Van Kampen & Zoon zou zorg dragen voor de

Behalve de agressieve student en de welwillende dichter vinden wij in de brieven ook een Slauerhoff die eerst met een schrijver bevriend was om dan keihard met hem af te rekenen

distributie van vierhonderd exemplaren van de bundel. Toen Slau de eerste twee exemplaren van zijn bundel ontving, schreef hij aan Lehning (11 juli 1923): “Complimenteer je voor de wijze waarop je de taak volbracht, die je wel *veel* moeite heeft gekost.” De bundel kwam in de winkels op 15 november 1923, een maand voordat hij zijn artsexamen aflegde: zo combineerde hij het afscheid van zijn studietijd met het begin van zijn reeks literaire publicaties.

Wanneer Slau de recensies van zijn bundel onder ogen heeft gekregen, tijdens zijn eerste reis als scheepsarts naar Batavia (februari tot mei 1924) of toen hij weer was teruggekeerd, daarover licht geen brief ons in. Sommige waren zeer positief, in andere was kritiek te lezen, bijvoorbeeld ten aanzien van de vele zetfouten en het ontbreken van een goede interpunctie (een zwak punt van Slauerhoff), maar er waren ook besprekingen met inhoudelijke bezwaren. Tot die categorie behoorde een kort stuk van Houwink in het literaire tijdschrift *Den Gulden Winckel* (1924). Gezien zijn hulp aan Slauerhoff bij de totstandkoming van de bundel was dat bepaald vreemd. Blijkens een brief van 6 juni 1924 had Houwink zich bij Slauerhoff voor zijn kritiek verontschuldigd: als hij een “knalstuk” had geschreven, zou hij zijn vriend een slechte dienst hebben bewezen. Die maakte daar geen probleem van en deelde Houwink mee: “Je stuk voldoet mij tamelijk wel”, een grootmoedige houding die Slauerhoff enkele jaren tevoren beslist niet had kunnen opbrengen.

Behalve de agressieve student en de welwillende dichter vinden wij later ook een Slauerhoff die eerst

met een schrijver bevriend was om vervolgens, naar zijn indruk gekwetst door zijn correspondent, keihard met hem af te rekenen. Het bekendste geval van een vriendschap die door Slauerhoff bruusk werd beëindigd, is zijn relatie met Eddy du Perron. In *Een varend eiland* is maar één brief aan Du Perron te vinden (circa 11 juni 1933). Van de correspondentie tussen beiden is niet veel bewaard, en deze brief leert ons weinig over hun onderlinge relatie: hij gaat over de vraag welke titel de nieuwe bundel van Slauerhoff moet krijgen, *Saudades* of *Soleares* (het wordt de laatste). Slauerhoff en Du Perron ontmoeten elkaar voor het eerst in 1928 in Amsterdam bij de schilder Carel Willink en sloten meteen vriendschap, waaraan een *adoration mutuelle* niet vreemd was. Du Perron nodigde Slau uit om in zijn kasteeltje in Gistoux (niet ver van Brussel) gezamenlijk te werken aan herziene uitgaven van zijn poëzie uit de jaren twintig. Dat gebeurde grondig: zo onderging *Archipel* in 1929 een complete metamorfose en ging *Clair-obscur* (1927) geheel op in *Saturnus* (1930). Dat het meeste werk door Du Perron werd gedaan, blijkt uit een opmerking van Slauerhoff in een brief aan zijn vriendin Annie Grimmer (16 juli 1929): “Eddy zit de hele dag in mijn verzen te studeren.” Men kan zich moeilijk aan de indruk onttrekken dat hier behalve van dankbaarheid ook sprake is van enige wrevel, een zekere opstandigheid jegens de dominantie van Du Perron. Aan F.C. Terborgh schreef hij over zijn (inmiddels voormalige) vriend op 10 mei 1935: “Au fond is het een goede kerel, maar hij heeft de neiging à tout prix gelijk te willen krijgen en elk geschil in eindeloze brieven uit te zoeken.” Het definitieve einde staat in een brief aan A. Roland Holst (8 februari 1936), die de naam van Du Perron had genoemd: “In je laatste brieven schreef je weer over Eddy. Ik betreur dit, want ik wilde het individu liever vergeten. Je mededeling dat hij een antifascistische club gaat oprichten (...) inspireerde mij tot het bijgaande sonnet.” De titel stamt van Corbière; “blocnote” in r. 3 verwijst naar de door Du Perron in Parijs geschreven dagboekachtige notities *Blocnote klein formaat* (1936):

UN JEUNE QUI S’ EN VA

Bezit je nog met bleke brede billen
 ’t geribd rood trijp van het café Murat,
 op blocnote te vertellen van je grillen
 hoe zoet je thee moet zijn, hoe heet het bad?

Zaterdagavond. O, wij zouden willen
 nog heel veel weten van Uw leven: wat
 je doet op zondagmorgen. Neem je ook pillen
 om goed te gaan waar je altijd graag lang zat?

Ja, alles van je leven is belangrijk:
 een Hollands schrijver die heel vanuit
 Frankrijk Parijs zelfs onze lettren houdt op peil,

door ons zijn buien naarstig te beschrijven.
 Maar enklen zal het tot de strijdkreet drijven:
 ‘Weg met de penkliek! Hitler koom. SIEG HEIL!’

Dat dit smaaddicht niet in Slauerhoffs *Verzamelde gedichten* (1940-1941) is opgenomen, is niet verbaazingwekkend. Een reden daarvoor kan zijn geweest, dat de samensteller van die uitgave, K. Lekkerkerker, voor de publicatie gebruik maakte van voorstellen tot ordening van de gedichten door Du Perron.

RUDI VAN DER PAARDT

J. SLAUERHOFF, *Een varend eiland. Brieven*, gekozen, bezorgd en geannoteerd door Hein Aalders, Privé-Domein nr. 288, De Arbeiderspers, Amsterdam, 2016, 456 p.